

Анализ результатов, полученных на конечном этапе эксперимента, позволил выявить положительную динамику. Те учащиеся, у которых изначально был низкий уровень самостоятельности, смогли выполнить задания не только I, но и II уровня сложности, а учащиеся со средним уровнем самостоятельности выполняли задания частично-поискового характера. Представим сравнительный анализ результатов начального и контрольного этапов диагностики (таблица 1).

Т а б л и ц а 1 — Сравнение данных результатов начального и контрольного этапов эксперимента, %

Уровень самостоятельности учащихся	Этап диагностики	
	начальный	контрольный
Высокий	26,1	39,1
Средний	34,8	47,8
Низкий	39,1	13,1

Заключение. Анализ результатов проведенного исследования показал, что процесс организации и осуществления самостоятельной деятельности младших школьников на уроках русского языка будет более успешным, если он будет целенаправленным, постоянным и систематическим. Задания и упражнения, предлагаемые для самостоятельного выполнения, должны быть разнообразными по уровню сложности.

Очевидно, что самостоятельная работа школьников в реализации новых целей образования занимает одно из ведущих мест. Именно такой вид учебной деятельности сегодня является существенным условием развития познавательной активности и самостоятельности учащихся начальных классов в обучении.

Список цитируемых источников

1. Пакулина, С. А. Психолого-педагогические особенности обучения формам самостоятельной работы младших школьников / С. А. Пакулина, Т. П. Савушкина // Нач. шк. — 2009. — № 3. — С. 10—12.
2. Шамова, Т. И. Активизация учения школьников : пособие / Т. И. Шамова. — М. : НИИ шк. МП РСФСР, 1976. — 100 с.
3. Оценка достижения планируемых результатов в начальной школе : система заданий: в 3 ч. / М. Ю. Демидова [и др.] ; под общ. ред. Г. С. Ковалевой, О. Б. Логиновой. — М. : Просвещение, 2011. — Ч. 1. — 215 с.
4. Калинина, Н. В. Учебная самостоятельность младшего школьника: диагностика и развитие : практ. пособие / Н. В. Калинина, С. Ю. Прохорова. — М. : АРКТИ, 2008. — 80 с.

УДК 811.161.3:81'23

Г. В. Мінько

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

РЫТМІЧНА-ГУКАВАЯ І ВОБРАЗНА-ВЫЯЎЛЕНЧАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ МОВЫ БЕЛАРУСКІХ ВЯСЕЛЬНЫХ ЗЫЧЭННЯЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЗЫЧЭННЯЎ, ЗАПІСАНых У ГАНЦАВІЦКІМ РАЁНЕ)

Уводзіны. Слова *зычэнне* ўтворана ад дзеяслова *зычыць* ‘жадаць, выказаць, выражаць каму-небудзь пажаданні’ [4, с. 313]. Зычэнні — слоўныя выразы, у якіх заключаюцца добрыя, дружалюбныя пажаданні людзям падчас розных бытавых сітуацый; від выслоўяў [1, с. 553]. Найчасцей зычылі здароўя, сіл, доўгага веку, дабрабыту, шчасця [1, с. 553].

Лінгвіста зычэнні (пажаданні) прыцягваюць, перш за ўсё, асаблівасцю арганізацыі тэксту: яго дасканаласцю, рытміка-інтанацыйнай пабудовай фразы, выкарыстаннем у іх вобразна-выяўленчых сродкаў мовы і інш.

Разгледзім рытмічна-гукавую і вобразна-выяўленчую арганізацыю вясельных зычэнняў, запісаных ад вясковых жыхароў Ганцавіцкага раёна.

Асноўная частка. Вясельнае зычэнне — гэта своеасаблівы маленькі мастацкі твор. Уручаючы маладым падарункі, госці звычайна зычылі ім шчасця, долі, кахання, шмат дзяцей. Бацькі маладых, жадаючы дзецям усяго найлепшага, у той жа час давалі ім наказы не губляць сувязі з бацькоўскім домам, не ганьбіць імя роду. Не абыходзілі госці і праблему наладжвання ўзаемаадносін паміж зяцем і цёсччай, нявесткай і свекрывёю. Яркая вобразнасць, дасціпнасць, цікавае параўнанне, гучная нечаканая рыфма — яго найбольш характэрныя рысы [2, с. 25].

Усе гэтыя зычэнні, як правіла, выступаюць у форме кароткага выслоўя:

Дару каўбаску,

Жэлаю, кеб былі поўныя кваскі (в. Люсіна, 2017, 2 снежня).

Выключна важная роля ў будове зычэнняў належыць рыфме:

Дару грошы,

Каб вашы дзеці былі хорошы (в. Хатынічы, 2017, 18 лістапада);

Дару полотно,

Каб молодой ні стукалі чужыя хлопцы ў окно (в. Хатынічы, 2017, 11 лістапада);

Дару вам мыло,

Каб молодая заўсёды са свакроўю гаворыла міло (в. Хатынічы, 2017, 18 лістапада);

Дару вам сало,

Кеб молодая рано ўставала (в. Люсіна, 2017, 2 снежня);

Дару вас хлебом і соляю,

Шчасцем і доляю (в. Хатынічы, 2017, 6 лістапада).

Рыфма ў зычэннях бывае жаночая (*грошы — хорошы, мыло — міло, сала — уставала*), мужчынская (*полотно — окно*), дактылічная (*соляю — доляю*) і характарызуецца дакладнасцю. Яна цэментуе вершаваныя радкі, служыць сродкам выразнасці і экспрэсіўнасці. У сваю чаргу экспрэсіўнасць цесна звязана з эмацыянальнасцю. Эмацыянальнасць адлюстроўвае сэнсавыя адценні слоў і граматычных форм, якія характарызуюцца выражэннем пачуццяў, эмоцый у працэсе стварэння і ўспрымання тэксту [5, с. 7]. У апошнім з пададзеных зычэнняў звяртае на сябе ўвагу неўласцівы літаратурнай мове канчатак *-яю* для назоўнікаў трэцяга скланення (*соляю — доляю*), які ўжываецца не толькі для сугучнасці слоў у канцы радкоў, але і адлюстроўвае дыялектную асаблівасць формазмянення назоўнікаў.

Многія зычэнні маюць выразную рытмічную структуру. Нярэдка рытм выступае адзіным для ўсяго зычэння. З рытмічных памераў часцей за ўсё ўжываецца ямб — чаргаванне ненаціскага і націскага складоў:

Дару табе бурак,

Каб твой мужык не быў дурак (в. Хатынічы, 2017, 11 лістапада);

Дару капусту,

Каб молодая не была распушта (в. Хатынічы, 2017, 11 лістапада);

Дару тарэлкі,

Кеб малыды ні піў гарэлкі (в. Люсіна, 2017, 02 снежня);

Дару мэлісу,

Кеб у гаспадарцы пчолы і мёд вэліса (в. Люсіна, 2017, 2 снежня).

Іншы раз аснову зычэнняў складае амфібрахій — трохскладовая стапа з рытмічным націскам на сярэднім складзе:

Дару вас дугою,

Каб малыды не хадзіў за другою (в. Хатынічы, 2017, 11 лістапада).

Рытм надае ўсяму выказванню мілагучнасць, пывучасць.

Мастацкая выразнасць пажаданняў дасягаецца і праз выкарыстанне разнастайных троп і стылістычных фігур.

Нярэдка ў пажаданнях выкарыстоўваюцца параўнанні, выражаныя словазлучэннямі і звязаныя са сказам параўнальным злучнікам *як*:

Дару тры капейкі медзі,

каб дзеці былі як мядзведзі (в. Хатынічы, 2017, 11 лістапада).

Такое параўнанне, нягледзячы на кароткі змест, мае глыбокі сэнс, таму што характэрная рыса беларускага фальклору — наяўнасць татэмістычных вераванняў і культураў (у прыватнасці мядзведзя). Вобраз мядзведзя звязаны з ідэямі здароўя, сілы, плоднасці і багацця [1, с. 305].

У іншых вёсках Палесся параўнанні выражаюцца разгорнутым параўнаннем-вобразам:

Скулько в лісы пыньков,

Коб стулько було в молодых сынков! [3, с. 518];

Скулько в хаті столов,

Скулько в столах дошчэчэк,

Коб стулько було сынов і дочэчок! [3, с. 518].

Гэтыя і іншыя зычэнні змяшчаюць **гіпербалы** — троп, заснаваны на рэзкім перабольшанні якіх-небудзь уласцівасцей чалавека, прадмета або з'явы з мэтай звярнуць на гэтыя ўласцівасці асаблівую ўвагу. У гіпербале, якую нельга разумець літаральна, выяўляюцца эмацыянальныя (станоўчыя або адмоўныя) адносіны таго, хто зычыць, да таго, што адлюстроўваецца:

Дару вам барозаву рошчу,

Каб малыды любіў сваю цёшчу (в. Хатынічы, 2017, 18 лістапада).

Розныя стылістычныя фігуры сэнсава і эмацыянальна ўзмацняюць зычэнні, надаюць ім экспрэсіўнасць.

У пажаданнях шырока выкарыстоўваецца **градацыя** (лац. *gradatio* паступовае ўзмацненне) — стылістычная фігура, якая заключаецца ў выкарыстанні аднародных слоў (словазлучэнняў, частак складанага сказа), што, размяшчаючыся паслядоўна, нагнаваюць або паслабляюць сілу эмацыянальна-сэнсавай

выразнасці мастацкага маўлення. За кошт градацыі дасягаецца эфект найбольшай выразнасці зычэння, узмацняецца яго сэнсавае і эмацыянальна-экспрэсіўнае значэнне:

*Каб жылося, валосо,
Быдло рогатэ, вэчка камната.
Каб пілоса, еласо,
І яшчэ хоцеласо* (в. Люсіна, 2017, 2 снежня).

У гэтым пажаданні эфект яркай выразнасці дасягаецца за кошт паслядоўнага выкарыстання аднародных дзеясловаў, ужытых у дыялектнай форме: *жылося, валосо, пілоса, еласо, хоцеласо*. Апошні дзеяслоў падводзіць вынік сказанаму: каб не проста *жылося, валосо, пілоса, еласо*, а каб жыццё задавальняла ўсімі названымі дзеяннямі і таму *хоцеласо* б яго паўтарыць.

У зычэннях можа выкарыстоўвацца **анафара** (грэч. *anaphora* вынясенне, аднясенне) — стылістычная фігура, што будзецца на паўтарэнні асобных слоў, выказаў, гукавых спалучэнняў у пачатку вершаваных радкоў, строф, сказаў, перыядаў, абзацаў:

*Няхай свакроў нявестку шануе,
Бо яна ў нас одна.*

Будзе другая, да не такая.

Будзе трэцяя, шчэ і горшая (в. Хатынічы, 2017, 11 лістапада).

Дзякуючы гэтай анафары, як экспрэсіўнай сінтаксічнай фігуры, тэксту надаецца яркасць, жвавасць, з дапамогай паўтору слова *будзе* падкрэсліваецца неабходнасць у нявестцы.

У некаторых зычэннях шырока выкарыстоўваюцца займеннікі:

Дару табе наматку,

На добру наматку (в. Хатынічы, 2017, 11 лістапада);

Дару вам жыта,

Каб вашым дзецям была жытка добра (в. Хатынічы, 2017, 6 лістапада).

У сваю чаргу гэтыя займеннікі з'яўляюцца і звароткамі да маладых, але ў некаторых зычэннях назіраецца зварот да маладых па імёнах, але зварот гэты не прамы, а ўскосны, выражаны праз займеннік *вам*:

Дару вам лёну,

Кеб малыды Іван любіў сваю Алёну (в. Люсіна, 2017, 2 снежня).

Аснову асобных зычэнняў складае **метанімія** — перанос назвы з аднаго прадмета на іншы на аснове іх сумежнасці. Метанімія, нараўне з метафарай, адносіцца да ліку найважнейшых і найбольш ужывальных сродкаў мовы. Выкарыстанне метаніміі дазваляе зрабіць думку больш яркай, лаканічнай, выразнай, надае адлюстраванай з'яве ці вобразу прадметную нагляднасць. Напрыклад:

Дару молодым медзякі,

Каб не слухалі чужыя языкі (в. Хатынічы, 2017, 18 лістапада).

У гэтым зычэнні сустракаецца асобны від метаніміі — сінекдаха: *чужыя языкі*. Такі сродак выразнасці дазваляе сцісла перадаць думку, «зэканоміць словы», зрабіць гутарку інтымнай, зразумелай толькі сваім.

Аснову асобных пажаданняў складае **рытарычны вокліч** — эмацыянальна афарбаваны сказ, у якім эмоцыі, нават не выражаныя лексічнымі і сінтаксічнымі сродкамі, абавязкова выражаны інтанацыйна [5, с. 42]:

Дару цыбулю,

Каб молодая не показвала свакрыве дулю! (в. Хатынічы, 2017, 11 лістапада);

Дару вам капусту

Кеб на вашам сталі ніколі

Не было пусто! (в. Люсіна, 2017, 2 снежня);

Дару палатняну сарочку

Кеб молодая ўрадзіла

Харошу дочку! (в. Люсіна, 2017, 2 снежня).

Заклучэнне. Мастацкая выразнасць беларускіх вясельных зычэнняў у значнай меры дасягаецца іх рытмічнай і гукавой арганізацыяй. Рыфма — жаночая (*грошы — хорошы*), мужчынская (*полотно — окно*), дактылічная (*соляю — доляю*) — характарызуецца дакладнасцю і цэментуе вершаваныя радкі, служыць сродкам выразнасці і экспрэсіўнасці. Рытм (часцей ужываецца ямб) надае ўсяму выказанню мілагучнасць, пывучасць. Выразнасці і эмацыянальнасці зычэнняў служаць таксама разнастайныя тропы і стылістычныя фігуры: гіпербалы, параўнанні, градацыі, анафары і інш.

Спіс цытаваных крыніц

1. Беларускі фальклор : энцыклапедыя : у 2 т. — Мінск : БелЭн, 2005. — Т. 1 : А—К / рэдкал. : Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. — 766 с.
2. Вяселле: абрад / рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]; уклад, уступ. арт. і камент. К. А. Цвіркі; муз. дадат. З. Я. Мажэйка; рэд. тома: В. К. Бандарчык, А. С. Фядосік; НАН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы. — 2-е выд. — Мінск : Беларус. навука, 2004. — 683 с.
3. Песенны фальклор Палесся : у 3 т. / У. І. Раговіч. — Мінск : Чатыры чвэрці, 2002. — Т. 2 : Вяселле. — 590 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65 000 слоў / пад рэд. І. К. Капылова; НАН Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларус. культуры, мовы і літаратуры, Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа. — Мінск : БелЭн імя Петруся Броўкі, 2016. — 967 с.
5. Шандроха, Н. Э. Экспрэсіўны сінтаксіс : вучэб.-метад. дапам. / Н. Э. Шандроха. — Гродна : ГрДУ, 2002. — 62 с.